

Vyprávíme si a čteme o přírodě

Vyprávění příběhů a čtení knih má v předškolním vzdělávání nezastupitelnou roli. V nepřeberném množství titulů je bohužel spousta těch, které svým nevhodným nebo chybným znázorněním přírody uvádí děti v omyl, který jim často zůstane v hlavách až do dospělosti. Jak se toho vyvarovat, nám přiblíží další článek z přírodovědné série.

PHDR. KATEŘINA JANČAŘÍKOVÁ, PH.D.

Vyprávění je – velmi stručně řečeno – přenesení děje do slov. Aby člověk uměl přenést děj do slov, anebo naopak, aby dokázal do slov přenesenému ději, tedy vyprávění, porozumět, je třeba používat **abstraktní myšlení**, které umožní chápat, že pro každý objekt i proces existuje znak (slovo) a že se tyto znaky kódují a řetězí. Při vyprávění i při naslouchání je proto potřeba velmi aktivní mozková činnost. Mozek – jak víme – se rozvíjí činností. Takže nás příliš nepřekvapí zjištění, že děti, kterým rodiče hodně často vyprávějí příběhy, dosahují ve škole lepších výsledků než děti, kterým rodiče příběhy nevypráví. A také se dříve samy stávají dobrými vypravěči.

Proč vyprávět příběhy?

Vyprávění je základem správné socializace i kvalitního vzdělávání. Ale nejen vyprávění. I naslouchání. Již od raného věku si mohou děti osvojovat jistou etiketu, kterou bychom mohli nazvat

Posloucháním příběhů se prodlužuje dětská **schopnost se soustředit**. Pokud se dnes dítě soustředí na krátký příběh, za měsíc (pokud mu budeme vyprávět denně) se dokáže soustředit na delší a schopnost soustředění bude přenášet do dalších oblastí.

” Příběhy mají schopnost druhotně měnit a tvořit realitu, ovlivňují myšlení, postoje člověka, a také jeho rozhodování a chování.

etiketa posluchače. Učí se, jak správně naslouchat příběhům. Co se při tom může dělat a co ne, jak klást otázky apod.

Vyprávění příběhů a naslouchání jim je tedy veskrze užitečné. Každá učitelka by měla usilovat o to, aby se celý život zlepšovala ve vyprávění příběhů,

aby byla dobrým vypravěčem. Dobrý vypravěč dokáže děj přepravět **mnoha různými způsoby**. S ohledem na posluchače (jinak bude děj vyprávět dospělému, jinak dítěti), s ohledem na čas (jinak děj přepraví ve výtahu a jinak při dlouhé cestě vlakem) a také s různými důrazy (jednou to může být důraz na prasátko, které hledá potravu pod stromem, podruhé na hladového pantera, který na stromě sedí a čeká na příležitost se najíst).

Povídání si o přírodě, rostlinách, zvířatech, houbách, kamenech, místech, ale i dějích, které se v ní odehrávají, je **základním prvkem rozvoje environmentální citlivosti**. Již dávno víme, že k jejímu rozvoji nestačí jen pobyt v přírodě, ale že je potřeba ho dobře reflektovat, a to nejlépe vyprávěním a zúčastněným nasloucháním dětem.

Kvalitní text – základ úspěchu

S příběhy můžeme děti seznamovat také četbou knížek či přepravováním literárních textů. Výhodou je – pokud jsou knížky dobře vybrané – vysoká jazyková kvalita, věcná správnost. Nevýhodou je to, že **příběh nelze přizpůsobovat posluchačům** a celkové atmosféře. Napsaný příběh je neměnný, což některým dětem dělá dobře (a vyžadují si jeho čtení stále dokola), jiným ne (a nechtějí slyšet znovu to, co už jsme jim četli).

Pozoruhodnou vlastností dobrého textu je, že má více rovin a promlouvá k nám po celý život, pokaždé trochu jinak. Dobré příběhy si lidé předávají desítky, stovky i tisíce let. Tyto příběhy spojují jednotlivce v národ a kulturu.

V naší kultuře máme celou řadu **příběhů s velkým P**. Jsou to příběhy, které zná většina populace, o kterých si může vyprávět, mnohé z nich ztvárnili výtvarníci v obrazech a hudebníci v symfoniích. Už jen z této tradice je dobré je předávat dalším generacím. Jaké příběhy s velkým P znáte?

Právě vyprávění příběhů a jejich přenos napříč generacemi i kulturami

Příběh s velkým P

Jedním z příběhů s velkým P je příběh starodávného pěvce Orfea. Tento mnohorozměrný příběh výtvarně ztvárnili např. Nicolas Poussin, Antonio Canova, Anselm Feuerbach, Auguste Rode. Hudebně ho ztvárnili kupříkladu Claudio Monteverdi, Luigi Rossi, Christoph Willibald Gluck, Ferenc Liszt, Jean Jacques Offenbach a James Cole. Inspiroval i řadu spisovatelů od starověkých, jakým byl Publius Ovidius Naso, až po spisovatele moderní, jako například Rainera Maria Rilke nebo Eduarda Petišku. Můj otec mi ho četl z Petišky, když mi bylo asi pět let. Tehdy mě nejvíce zaujala bájná stvoření, která se v příběhu vyskytovala, i zvláštní chování zvířat. Později, když jsem prožila, tak jako každý člověk prožít musí, ztráty milovaných blízkých, vzpomněla jsem si na příběh Orfea, uvědomila jsem si jeho další roviny a trochu jsem se díky němu utěšila ve svém smutku.

Příběh o Orfeovi

Orfeus zpíval a hrál tak krásně, že mu naslouchali nejen lidé, ale také zvířata i ptáci. Když hrál, příroda utichla, zastavil se věčný koloběh lovu a útěků před lovci, vše živé se zaposlouchalo do tónů Orfeovy lyry. Dokonce i stromy a balvány se seskupovaly kolem něj, aby mu mohly naslouchat.

Orfeus zpívá tak krásně, že mu naslouchají zvířata Autor: Giovanni Dall'Orto, zdroj: <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=1303452>

Logické chyby v příbězích

V knížce Josefa Čapka Povídání o pejskovi a kočičce je příběh o tom, jak se ušpinili, vyprali a usušili. Píše se tam: „Nejprve pověsil pejsek kočičku a pak kočička pejska. A tak tam svorně viseli.“ Pamatuji si, že jsem si jako předškolák opakovaně lámala hlavu, jak je to možné, protože jsem to nechápala. Zároveň jsem nedokázala připustit, že v textu knihy může být logická chyba. Žádný dospělý mi to nikdy nevysvětlil a myslím, že to byla chyba. Možná stačilo, kdyby se mě tatínek jen zeptal: „Nepřijde ti na tom něco divného?“ On to ale neudělal, já pak knížku Povídání o pejskovi a kočičce neměla ráda a už jsem nechtěla, aby mi ji četl.

odlišuje lidi od jiných živočišných druhů, které, jak už dnes víme, také vzájemně komunikují, některé z nich (delfíni, gorily, šimpanzi) dokonce **vlastní řečí**.

Jak nás příběhy ovlivňují

Příběhy člověka, a hlavně dítě, velmi ovlivňují. Vlastně je ovlivňují natolik, že druhotně mění a tvoří realitu. Příběhy ovlivňují myšlení, postoje člověka, a také jeho **rozhodování a chování**. To ovšem platí nejen pro ty příběhy, které vedou k altruistickému, sociálnímu

” Výhodou důkladně vybraných knižních příběhů je vysoká jazyková kvalita a věcná správnost, nevýhodou je nemožnost přizpůsobení příběhu posluchačům a celkové atmosféře.

a morálnímu chování, ale i pro příběhy „obyčejné“, sloužící ukrácení dlouhé chvíle, a bohužel také např. pro reklamy, které s posluchači, resp. diváky manipulují (Říčan, 1995).

V mateřské škole je má vyprávění příběhů skutečně velký význam. A to ze dvou důvodů,

- a) děti ještě neumí číst a jsou závislé na tom, co jim přečtou či povědí dospělí,
- b) jejich mozek je ve vývinu a nutně potřebuje stimulaci.

Pro potřeby přírodovědného vzdělávání a environmentální výchovy bud' volíme příběhy, které obsahují **významné přírodní motivy**, anebo přírodní motivy hledáme v příbězích s velkým P.

Anebo volíme příběhy, které se přírodními tématům věnují zjevně. Mohou to být příběhy zvířat, ptáků,

rostlin a hlavně stromů nebo přírodních systémů (lesa, řeky, skály).

Mohou to být příběhy naše vlastní, které popisují náš prožitek nebo i prožitek dětí, či příběhy interpretované, obvykle prostřednictvím knihy.

I fikce má své místo

V příbězích má své místo i literární fikce (např. brouk Pytlík mezi jinak autentickými druhy hmyzu v knihách O Ferdovi mravencovi Ondřeje Sekory). Děti se od raného věku učí rozpoznávat fakta od fikce. Možná má v knížkách pro děti své místo i **fikce humoristická** nebo didaktická (záměrně udělaná, aby ji děti odhalily). Ovšem ta může předškolním dětem docela dost zamotat hlavu, když se s ní při čtení nepracuje.

Pozor na věcné chyby

Rozhodně bychom neměli číst dětem knížky, ve kterých jsou **věcné chyby**. Žel knížek, které obsahují přírodovědné věcné chyby, je na trhu velké množství.

Jak na to

Autentické dětské příběhy je nejlépe vyprávět systémem přeneseného zážnamu.

Dítě v soukromí poví učitelce to, co zažilo. Například Petr si všiml na školní zahradě rvačky ptáků, pozoroval ji a dobře popsal. Učitelka tento příběh – vhodně upravený – převypráví všem dětem při společné chvíli. Uvede ovšem, že to je Petříkův příběh. Petřík bude pozitivně posílen v chuti zkoumat svět. Ostatní k tomu budou motivováni.

Tipy

- Udělejte si pořádek v knížkách a pomůckách. Vyřadte ty, které nejsou dostatečně kvalitní a které obsahují věcné chyby. Můžete si pozvat na pomoc odborníky z řad rodičů. Věřím, že zde platí pravidlo „méně je více“.
- Pokud vám je nějakou knížku s věcnými chybami líto vyhodit, vyznačte je v textu a pracujte s nimi. Upozorněte děti na to, že koza vypadá nějak divně, a hledejte chybu. Nenechte to ale bez komentáře.

Leporelo s básničkou o kozlíkovi – a na velkém a barevném obrázku je koza s vemínkem, na jiném je koza s tělem či vemínkem krávy. U říkanky s vránou je obrázek havrana. Nebo jsou na jednom obrázku zvířata z různých kontinentů, která se v reálném životě **nikdy nemůžou potkat** (jako v knížce O neposlušném ledním medvídkovi).

Často je v knížkách špatně popsáno, jak se zvíře chová, co zvíře dělá. Například v Martínkově čítance a dvou klubičkách pohádek od Eduarda Petišky je u obrázku, kde kočka pije mléko, napsáno: „Trochu teplého mlíčka, to by nemohlo škodit.“ Přitom by se mléko kočkám dávat nemělo. Způsobuje jim zažívací obtíže, protože kočky netráví laktózu. Je smutné, že se k našim nejmenším dostávají knížky špatné kvality. Chybovost je i v učebnicích, které mají certifikát MŠMT. A není to jedno. **Děti si všechny tyto informace zapamatují** a mnohé z nich si donesou až do dospělosti.

Tři doporučené knihy pro čtení v MŠ

- František Hrubín: Kuřátko a obilí
- Vitalij Bianki: Mravenečková dobrodružství
- Miloš Macourek: Jakub a 200 dědečků

Závěrem

Vyprávění příběhů a jejich čtení má pro předškoláky velký význam. Je třeba mu věnovat pozornost. Pro správný rozvoj přírodovědné gramotnosti je třeba pohlídat, aby texty i obrázky v knížkách, ze kterých čteme dětem, **neobsahovaly věcné chyby** a nevedly k vytváření miskonceptů. Pokud si nejsme jistí, tak je vždy možnost se o knížce poradit s nějakým přírodovědcem. ■

Autorka působí jako vedoucí Centra environmentálního vzdělávání a výchovy Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze

Koza na obrázku leporela pro děti má kravské vemínko ►

*Martínkova čítanka a dvě klubička pohádek od Eduarda Petišky obsahuje text: „Teď povídá kočičí řečí, že by něco sluplo. Trochu teplého mlíčka, povídá, to by nemohlo škodit.“
Zdroj: <https://martinhumpolec.cz/agentura-naopravu-nesmyslu-v-detskych-knizkach-htm/> ►*

Na obrázku z knížky o neposlušném ledním medvídkovi vidí děti zvířata, která se v reálném světě nikdy nemohou potkat: ledního medvěda (žije na severním pólu) s tučňáky (žijí na jižním pólu) ►

Koza z obrázku pro děti nemá tvar těla kozy, ale spíše krávy ▼

